

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Екологічна логістика»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Логістика

за темою - Основи екологічного менеджменту

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2022 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.08.2022 № 1

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2022 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління,
протокол від 15.08.2022 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст
другої категорії, Черніхова О.С.

Рецензенти:

1. Старший викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Цимбалістова О.А.
2. Професор кафедри логістики НАУ, доктор економічних наук, професор, експерт Українського логістичного альянсу (УЛА) Смерічевська С.В.

План лекцій:

1. Поняття, значення та особливості екологічного менеджменту
2. Основні принципи й елементи системи екологічного менеджменту (EMS)
3. Розвиток системи екологічного менеджменту. Стандарт ISO 14000
4. Екологічний менеджмент й аудитування (EMAS)
5. Поняття екологічного аудиту

Ключові терміни: екологічний менеджмент, стандарт, аудитування

Рекомендована література:

Основна

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 №41, ст.546
2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019, №16, ст.70
3. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998, №36-37, ст.242
4. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004, №45, ст. 500
5. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992, №50, ст. 678
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001, №3-4, ст. 27
7. Водний кодекс України від 06.06.1995, №24, ст. 189
8. Кодекс України про надра від 27.07.1994, №36, ст. 340
9. Розпорядження КМУ «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року» від 30.05.2018, №430-р
10. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник/ Семенов В.Ф., Михайлюк О.Л., Галушкіна Т.П. та ін., - Київ, Центр навчальної літератури, 2004. - 516 с.
11. Транспортна екологія: навчальний посібник / О. І. Запорожець, С. В. Бойченко, О. Л. Матвеева, С. Й. Шаманський, Т. І. Дмитруха, С. М. Маджд; за заг. редакцією С. В. Бойченка. – К. : «Центр учбової літератури», 2017. – 508 с.
12. Екологістика, рециклінг і утилізація транспорту: навчальний посібник / С.В. Бойченко, О.В. Іванченко, Казимір Лейда, В.В. Фролов А.Я. Яковлева, - К.: Центр навчальної літератури, 2019. - 266 с.
13. Регіональна економіка : підручник / за ред. Є.П. Качана. — К.: Знання, 2011. — 670 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
14. Відходи виробництва і споживання та їх вплив на ґрунти і природні води : Навчальний посібник / За ред. В.К. Хільчевського. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2007. – 152 с.
15. Екологічний менеджмент. Учеб. посібник/ Т.А. Трифонова. - Владим. держ. ун-т, Володимир, 2003. - 291 с.
16. Екологічне право: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./ за ред. А. П. Гетьмана. - Х.: Право, 2013. - 432 с

17. Екологічне управління: Підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. — К.: Либідь, 2004. — 432 с.

Додаткова

18. Вісник. Офіційно про податки. — Офіційне видання Державної фіскальної служби. - 21 квітня 2017, п'ятниця, №16 (920) <http://www.visnuk.com.ua/uk/issue/5589>

19. Васюкова Г.Т., Ярошева О.І. Екологія. Підручник. - К.: Кондор, 2009. - 524 с

20. Основи екології. Підручник/ Мягченко О. П. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 312 с.

21. Страхова справа: підручник / О. Д. Вовчак. - К. : Знання, 2011. - 391 с.

22. Регіональна економіка: Підручник / І.В. Мартусенко, Б.В. Погріщук. — Тернопіль: Крок, 2015. — 626 с.

23. Екологічна оцінка та екологічна експертиза: Підручник для студ. вищих навч. закладів/ Бобровський А. — Рівне: О.Зень, 2015. — 527 с.

24. В.П.Матейчик, М.Смешек, В.О.Хрутьба Управління проектами екологічної логістики транспортних підприємств/ Міжвузівський збірник "НАУКОВІ НОТАТКИ". Луцьк, 2014. Випуск №45. — С. 339-345

25. Екологоорієнтоване логістичне управління виробництвом: монографія / [Є.В. Мішенін, І.І. Коблянська, Т.В. Устік, І.Є. Ярова]; за наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Мішеніна — Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2013. — 248 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

26. https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2058726-ak-pravilno-sortuvati-smitta-infografika.html - інформація по правильності сортування сміття

27. <https://vtorothody.ru/othody/retsikling.html> - методи переробки відходів

28. <http://www.biowatt.com.ua/analitika/pererobka-vidhodiv-v-rozvinenih-krayinah-svitu/> - переробка відходів у різних країнах світу

29. http://urbanreform.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/transport-ukr4_small.pdf - вплив транспорту на екологію міста, аналіз та стратегії для України

Текст лекції

1. Поняття, значення та особливості екологічного менеджменту

Екологічний менеджмент (керування, організація) — цілеспрямована, свідома діяльність, пов'язана з розробкою, запровадженням, реалізацією, контролюванням різноманітних заходів природоохоронного характеру, які повинні забезпечити раціональне використання і збереження природних ресурсів, дотримання екологічної безпеки.

Він є складовою загальної системи менеджменту, яка на основі системно-екологічного підходу забезпечує екологізацію всіх функцій менеджменту з дотриманням концепції сталого розвитку та принципів екологічної справедливості.

Екологічний менеджмент як міждисциплінарна наука досліджує проблематику комплексного управління екологічною діяльністю в різнопланових організаціях на основі системно-екологічного підходу і спрямований на вирішення екологічних питань у всіх галузях економіки (народного господарства).

Метою екологічного менеджменту є науково обґрунтована діяльність безпосередньо на об'єкті менеджменту: підприємстві, фірмі, природному об'єкті (заказник, озеро, басейн річки) з питань бережливого та раціонального використання довкілля, впровадження ефективних управлінських рішень, контролювання діяльності суб'єктів господарювання, формування екологічного світогляду тощо. Ця мета менеджменту безпосередньо пов'язана та впливає з мети та завдань роботи Міністерства екології і природних ресурсів (Мінприроди), Державних управлінь екології і природних ресурсів в областях (Держуправління екоресурсів), громадських природоохоронних організацій щодо впровадження ефективних управлінських рішень, формування екологічного світогляду як ідеології управління природоохоронною діяльністю.

Екологічний менеджмент як вид діяльності охоплює виробничі процеси, законодавчі, нормативні та соціально-економічні аспекти діяльності суспільства, методи управління якістю навколишнього природного середовища тощо.

Об'єкти екологічного менеджменту — виробничо-господарські організації різних форм власності, державні та приватні структури, діяльність яких безпосередньо пов'язана з використанням, охороною та іншими формами взаємодії з довкіллям. До об'єктів екологічного менеджменту (об'єктів управління) належать організації з питань дотримання природоохоронного законодавства, розроблення екологічної продукції; природоохоронні організації; екологічний маркетинг, сертифікація та аудит тощо. Здійснює процеси управління суб'єкт менеджменту, яким може бути як одна людина, так і організація.

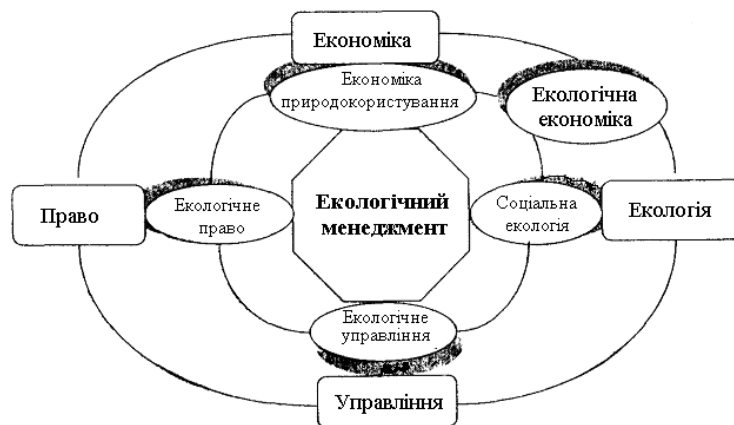
Суб'єкт екологічного менеджменту (суб'єкт управління) — скеровувач управлінських дій; особа (група осіб), що реалізує управлінські відносини в галузі охорони і раціонального використання довкілля. Між суб'єктами і об'єктами менеджменту формується певна система відносин, що є його предметом.

Предмет екологічного менеджменту — система відносин між організацією та контролюючими природоохоронними структурами, яка виникає і формується у процесі використання методів впливу (управління і стимулювання) на природоохоронну діяльність, екологічні несприятливі ситуації.

Екологічний менеджмент передбачає:

- включення природоохоронних вимог в комплекс традиційних господарських цілей організації;
- узгодження між виробничими функціями, інфраструктурою виробництва і екологічною безпекою;
- виконання екологічних нормативів;
- економію і раціональне використання всіх видів ресурсів;
- інформування населення про характер діяльності організації (підприємства);
- дотримання безпечних умов праці;
- мінімізацію впливу на навколишнє природне середовище загалом і на кожний об'єкт зокрема.

Будучи загальноекономічною наукою, екологічний менеджмент застосовує дані конкретних економічних наук, а також природничих наук - геології, біології, ґрунтознавства, лісознавства, метеорології, демографії та інших наук, їхні висновки і положення, що необхідні для обґрунтування найбільш ефективних методів використання умов і ресурсів природи.

Екологічний менеджмент має як теоретичне, так і практичне значення. В умовах функціонуючої системи народного господарства в країні в даний час екологічний менеджмент покликаний давати конкретні рекомендації з різних шляхів використання природних ресурсів та мусить сприяти розробці основ концепції стійкого еколого-економічного розвитку. Такий розвиток припускає відмову від сформованої на практиці концепції екстенсивного економічного зростання, що лежала в основі розвитку системи світового господарства і природних ресурсів, яка базувалася на уявленні про невичерпність і необмеженість можливостей природного середовища до самовідновлення.

У країнах з розвинутою ринковою економікою широко використовуються різні економічні інструменти екологічного менеджменту:

- податкові інструменти (пільгові чи дискримінуючі), зокрема податки на продукцію, види діяльності, джерела забруднення, вміст шкідливого компонента, користування ресурсами, на інвестиції;
- інструменти системи кредитування (пільгові чи дискримінуючі), а саме: за напрямками діяльності, кредитними ставками, об'єктами кредитування, строками кредитування;

- субсидії (прямі та непрямі) на державні екологічні проекти, компенсацію частини ризику підприємствам з пілотних екопроектів, на екоцілі населенню, дотації на екологічно досконалу продукцію, компенсація прискореної амортизації екологічних технологій;
- екологічні платежі за викид (скид), захоронення шкідливих речовин, фізичні та біологічні види забруднення середовища;
- цінові інструменти: екоцінове програмування, екоцінове регулювання, екоцінове стимулювання;
- виплати за досягнення певних екологічних результатів і збереження стану середовища;
- продаж екологічних прав на викиди, діяльність тощо;
- ринкові сертифікати: екологічні квоти, дозволи на виготовлення (продаж) певних обсягів продукції (послуг, робіт);
- екологічне страхування видів діяльності, підприємницького ризику, еколого-економічних наслідків.

2. Основні принципи й елементи системи екологічного менеджменту (EMS)

Система екологічного менеджменту (СЕМ, від англ. EMS – environmental management system) – це частина загальної системи менеджменту, яка включає організаційну структуру, планування, розподіл відповідальності, практичну діяльність, процедури, процеси та ресурси, необхідні для розроблення, впровадження, досягнення цілей екологічної політики, її перегляду та корегування.

Система екологічного менеджменту може запроваджуватись як на всьому підприємстві загалом, так і в окремих його підрозділах або сферах діяльності.

До основних принципів СЕМ відносять:

Принцип перший: *Зобов'язання і політика*

Організація повинна визначити свою екологічну політику і забезпечити виконання зобов'язань по відношенню до функціонування EMS.

Принцип другий: *Планування*

Організація повинна розробити план (програму) досягнення цілей і виконання завдань екологічної політики.

Принцип третій: *Реалізація*

Для ефективної реалізації екологічної програми організація повинна визначити і вишукати можливості і механізми, необхідні для досягнення цілей і виконання завдань екологічної політики.

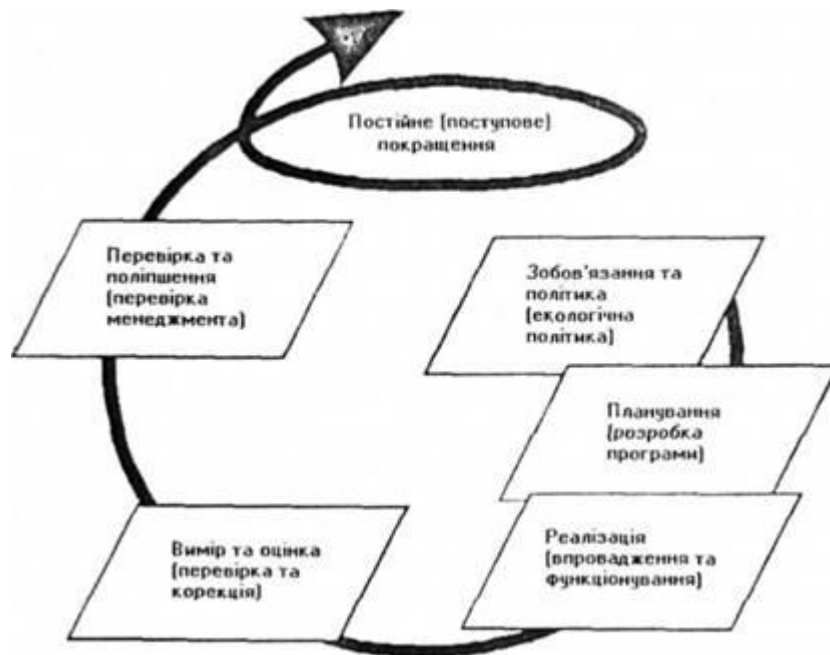
Принцип четвертий: *Оцінка і вимір*

Організація повинна забезпечити необхідну оцінку, моніторинг і вимір екологічних показників своєї діяльності.

У цьому сенсі систему екологічного менеджменту варто розглядати як організуючу структуру, що повинна знаходитися під постійним спостереженням.

Принцип п'ятий: *Перевірка і поліпшення*

Організація повинна перевіряти і постійно поліпшувати свою систему екологічного менеджменту.

1.Зобов'язання і політика	<ul style="list-style-type: none"> • визначення екологічної політики; • забезпечення виконання зобов'язань по відношенню до функціонування СЕМ.
2. Планування	<ul style="list-style-type: none"> • розробка плану (програми) досягнення цілей; • виконання завдань екологічної політики.
3. Реалізація	<ul style="list-style-type: none"> • визначення можливостей і механізмів, необхідних для досягнення цілей і виконання завдань екологічної політики.
4. Оцінка і вимір	<ul style="list-style-type: none"> • оцінювання екологічних показників; • моніторинг екологічних показників; • вимір екологічних показників.
5.Перевірка і поліпшення	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка СЕМ; • постійне поліпшення СЕМ.

3 Розвиток системи екологічного менеджменту. Стандарт ISO 14000

Для України поняття екологічного менеджменту є досить новим і дотепер не закріпленим законодавчо. Тим часом у міжнародній практиці вже є спроби його реалізації в практичних механізмах діяльності зі своєю правовою, нормативно-методичною й економіко-регулюючою базою. При цьому система

екоменеджменту і екоаудиту (СЕМА) розглядається як важіль регулювання забруднення, коли відповідальність і партнерство відіграють рівноправну роль в охороні середовища. Разом з тим, це ринково-орієнтований механізм, а не інструмент адміністративно-командної системи.

Перш, ніж розглянути сутність даного поняття, спробуємо простежити хронологію його розвитку та зв'язок з розробкою стандартів і міжнародних рекомендацій. Початковим етапом розвитку екологічного менеджменту можна вважати розробку в 1992 р. Стандарту в галузі систем екологічного менеджменту BS 7750 (Specification for Environmental Management Systems), що був підготовлений і випущений Британським Інститутом Стандартизації відповідно до запиту Британської Конфедерації Промисловості.

Пізніше стандарт став підґрунтям для підготовки наступних міжнародних документів:

- у 1992 році Європейським Співтовариством були підготовлені до видання «Вимоги до екоаудитування»;
 - створена система екологічного менеджменту й екоаудиту (EMAS);
 - у 1993 році були розроблені вимоги до створення Системи екологічного менеджменту й аудитування (Eco-management and audit scheme or EMAS);
- підприємства ж одержали можливість бути сертифікованими відповідно до вимог EMAS тільки з 1995 року.

Вважається, що моделлю для розробки європейського рекомендаційного документа EMAS (Environmental Management and Audit System) послужив британський стандарт BS 7750. Однак, багато експертів вважають, що майбутнє належить всесвітній системі стандартів, підготовлений міжнародним інститутом ISO.

Система екологічного менеджменту, відповідно до EMAS, формується зі складових:

- оцінка екологічної ситуації та визначення екологічних проблем;
- визначення завдань, що потребують розв'язання;
- проведення екологічного аудиту конкретних господарських об'єктів;
- впровадження екологічного менеджменту і запровадження екологічної політики.

Впровадження системи екологічного менеджменту дає змогу застосовувати системний підхід, чітко розподіляти обов'язки між робітниками, зменшувати витрати на сировину і ресурси. Такі схеми діють у Великобританії, Німеччині та США. В Україні з'являються лише перші проекти EMAS.

Розробка ISO 14000 стала результатом Уругвайського раунду переговорів по Всесвітній торговій угоді і зустрічі на вищому рівні по навколишньому середовищу і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Стандарти ISO 14000 розроблялись Технічним комітетом 207 (ТС 207) Міжнародної Організації Стандартизації (ISO) з урахуванням уже зарекомендованих міжнародних стандартів по системах менеджменту якості продукції (ISO 9000), відповідно до яких у даний момент сертифіковані більш ніж 70000 підприємств і компаній в усьому світі.

Стандартна серія ISO 14000 – «Управління навколишнім середовищем» є однією з найбільш значних міжнародних природоохоронних ініціатив та нараховують більше 20 стандартів.

Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту. Типові положення цих і стандартів полягають у тому, що організація має впровадити та дотримувати певних процедур, підготувати певні документи і призначити відповідальних за певні сфери екологічно важливої діяльності.

Основний документ серії — ISO 14001 — не містить жодних «абсолютних» вимог щодо впливу організації на навколишнє середовище, за винятком того, що організація в спеціальному документі має оголосити про свій намір відповідати національним стандартам.

Такий характер стандартів зумовлений, з одного боку, тим, що ISO 14000 як міжнародні стандарти не можуть втручатися у сферу дій національних нормативів. З другого боку, попередниками ISO є «організаційні» підходи до якості продукції (наприклад, концепція «всеохопного менеджменту якості» — total quality management), згідно з якими ключем до досягнення якості є побудова відповідної організаційної структури і розподіл відповідальності за якість продукції і послуг.

Ключовим поняттям серії ISO 14000 є поняття системи екологічного менеджменту в організації (підприємств чи компаній). Тому центральним документом стандарту вважається ISO 14001 – «Специфікації і посібник з використання систем екологічного менеджменту».

Вважають, що система стандартів забезпечуватиме зменшення несприятливих впливів на навколишнє середовище на трьох рівнях:

- локальному — завдяки поліпшенню екологічної «поведінки» підприємства;
- національному — через створення доповнення до національної нормативної бази і компонента державної екологічної політики;
- міжнародному — через поліпшення умов міжнародної співпраці.

Документи, що належать до системи, можна умовно поділити на три основні групи:

- принципи створення та використання систем екологічного менеджменту;
- інструменти екологічного контролю та оцінювання;
- стандарти, що зорієнтовані на продукцію.

У цих трьох сферах розроблено та продовжують розробляти такі документи: ISO 14001, ISO 14004, ISO 14014 (у цих трьох стандартах наведено принципи екологічного менеджменту); ISO 14010, ISO 14011/1, ISO 14012, ISO 14031 (наведено інструменти екологічного регулювання та оцінювання); ISO 14020, ISO 14040, ISO 14060 (стандарти зорієнтовані на продукцію). У стандарті ISO 14050 наведено словник термінів, уживаних у серії стандартів ISO 14000.

Усі інші документи розглядають як допоміжні. Наприклад, ISO 14004 містить більш розгорнуті настанови щодо створення системи екологічного менеджменту, серія 14040 визначає методологію «оцінювання життєвого циклу», яку можна використати під час оцінювання екологічних впливів,

пов'язаних із продукцією організації (таке оцінювання є вимогою стандарту ISO 14001).

Як уже відзначено, стандарт ISO 14001 встановлює вимоги до системи екологічного менеджменту, що дозволяють будь-якому підприємству сформулювати екологічну політику і мету відповідно до вимог природоохоронного законодавства своєї країни. У стандарті наведені основні поняття і визначення, а також пропонуються рекомендації в сфері екологічної політики, планування, цілей і завдань, програми і системи екологічного менеджменту. Відповідно до наведених рекомендацій будь-яке підприємство може створити систему екологічного менеджменту, розвивати його функції, і забезпечувати підтвердження відповідності цієї системи вимогам стандарту.

Основними причинами впровадження стандарту ISO 14000 на підприємствах є:

- поліпшення іміджу фірми в сфері виконання природоохоронних вимог (у т.ч. природоохоронного законодавства);
- економія енергії і ресурсів, у тому числі тих, що направляються на природоохоронні заходи, за рахунок більш ефективного управління ними;
- збільшення оціночної вартості основних фондів підприємства;
- бажання завоювати ринки «зелених» продуктів;
- поліпшення системи управління підприємством;
- інтерес у залученні висококваліфікованої робочої сили.

За задумом ISO, система сертифікації повинна створюватися на національному рівні. Судячи з досвіду таких країн, як Канада, що лідирує у процесі створення національної інфраструктури сертифікації, головна роль повинна належати національним агентствам зі стандартизації, таким як Держстандарт, а також Торговельно-промислові палати, спілки підприємців і т.д.

Очікується, що стандартний процес реєстрації в Україні буде займати від 12 до 18 місяців, приблизно стільки ж часу, скільки займає впровадження на підприємстві системи екологічного менеджменту.

Оскільки вимоги ISO 14000 багато в чому перетинаються з ISO 9000, можлива полегшена сертифікація підприємств, які вже мають документ відповідності ISO 9000. Надалі передбачається можливість «подвійної» сертифікації для зменшення загальної вартості. «Сертифікація в рамках ISO 9000 - це 70% роботи із сертифікації в рамках ISO 14000», стверджує одна з консультаційних фірм.

Офіційно стандарти ISO 14000 є добровільними. Вони не замінюють законодавчих вимог, а визначають, яким чином компанія впливає на навколишнє середовище і як виконує вимоги законодавства.

При цьому принципово нове в даній системі те, що в сфері регулювання еколого-економічних взаємин основний акцент робиться на внутрішньо-фірмові методи захисту навколишнього середовища. Нова система EMAS, на відміну від уже відомих державних стратегій в сфері захисту навколишнього середовища, не розрахована на цінове, кількісне (наприклад, встановлення обсягів шкідливих викидів), технологічне та інше регулювання. Вона також не націлена ні на

розширення економічної відповідальності, ні на обмеження волі дій підприємств. Йдеться скоріше про створення для підприємств таких стимулів, економічних - у першу чергу, що спонукають їх до добровільного прийняття офіційних директив у сфері екологічного менеджменту.

Однак, система EMAS не є обов'язковою до застосування, а лише визначає на основі економічних факторів рамкові умови добровільної участі в ній. Це говорить про те, що вона являє собою не примусово-правовий, а суто ринковий інструмент.

Подібний підхід заслуговує на увагу як з позиції окремого підприємства, так і з макроекономічних позицій. При цьому зберігається індивідуальна воля вибору рішень і заохочується інноваційний екологічний менеджмент, а не його пасивна форма як доповнення до механізму законодавчого регулювання.

Як видно, ISO 14000 висуває вимоги швидше до самої системи екологічного менеджменту. Обов'язковим є поступове, поетапне, але невідпинне поліпшення функціонування цієї системи.

Перелік основних стандартів серії ISO 14000:

§ ДСТУ ISO 14001:2006. Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування (ISO 14001:2004, IDT);

§ ДСТУ ISO 14004:2006. Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення (ISO 14004:2004, IDT);

§ ДСТУ ISO 14015:2005. Екологічне управління. Екологічне оцінювання виробничих об'єктів та організацій (ISO 14015: 2001, IDT);

§ ДСТУ ISO 14031:2004. Екологічне управління. Настанови щодо оцінювання екологічної характеристики (ISO 14031:1999, IDT);

§ ДСТУ ISO/TR 14032:2004. Екологічне управління. Приклади оцінювання екологічної характеристики (ISO/TR 14032:1999, IDT);

§ ДСТУ ISO 14040:2004. Екологічне управління. Оцінювання життєвого циклу. Принципи та структура (ISO 14040:1997, IDT);

§ ДСТУ ISO 14041:2004. Екологічне управління. Оцінювання життєвого циклу. Визначання цілі і сфери застосування та аналізування інвентаризації (ISO 14041:1998, IDT);

§ ДСТУ ISO/TR 14049:2004. Екологічне управління. Оцінювання життєвого циклу. Приклади використання ISO 14041 для визначання мети і сфери застосування та аналізування інвентаризації;

§ ДСТУ ISO 14050:2004. Екологічне управління. Словник

§ термінів (ISO 14050:1998, IDT);

§ ДСТУ ISO 14020:2003. Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи (ISO 14020:2000, IDT);

§ ДСТУ ISO 14021:2002. Екологічні маркування та декларації. Екологічні самодекларації (Екологічне маркування типу II) (ISO 14021:1999, IDT);

§ ДСТУ ISO 14024:2002. Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I.

4. Екологічний менеджмент й аудитування (EMAS)

У березні 1992 року в Європейському Співтоваристві були видані "Вимоги до екоаудитування". Мета цього документа створити стимули використання прийомів екологічного аудитування для оцінки діяльності підприємств. Причому оцінки, що містить не тільки перевірку виконання вимог природоохоронного законодавства, але й задач власної екологічної політики підприємства. Цікаво, що вимоги були підготовлені відповідно до п'ятої програми екологічних дій ЄС, заснованої на висновках і рекомендаціях доповіді "Наше загальне майбутнє" (1987 рік) і на "Хартії бізнесу для цілей стійкого розвитку" (Міжнародна торгово-промислова палата, 1991 рік), які надають перевагу превентивним мірам і принципам розподілу відповідальності в охороні навколишнього середовища.

У 1993 році були остаточно погоджені й опубліковані вимоги до створення Схеми екологічного менеджменту й аудитування (Eco-management and audit scheme or EMAS); підприємства отримати можливість бути сертифікованими відповідно до EMAS з 1995 року.

Мета розробки EMAS - оцінка й поліпшення екологічних характеристик діяльності промислових підприємств, створення умов для надання населенню екологічної інформації.

Передбачалося, що *впровадження системи екологічного менеджменту буде сприяти постійному поліпшенню екологічних характеристик діяльності підприємств шляхом:*

- розробки і реалізації екологічної політики й екологічних програм;
- періодичної об'єктивної та систематизованої оцінки параметрів діяльності всіх підрозділів підприємства;
- надання населенню екологічної інформації про підприємство. Реєстрація (сертифікація) організацій відповідно до вимог є добровільною; система створена винятково для промислових підприємств. На думку експертів Центру природоохоронних технологій (Великобританія), вигоди від упровадження системи екологічного менеджменту (а відповідно, і стимули) полягають у тому, що:
 - менеджмент націлюється на ключові види діяльності - усе починається з оцінки впливу, пріоритетності проблем;
 - полегшується вирішення проблем, досягаються велика відповідальність, чіткий розподіл обов'язків, системний підхід;
 - виникає потенційна можливість зменшення витрат шляхом раціоналізації споживання води, енергії, сировини, зменшення утворення відходів;
 - гарантується відповідність мінливим вимогам природоохоронного законодавства;
 - мінімізується ризик залучення до судової відповідальності;
 - враховуються інтереси всіх сторін (здійснюється інформування і розподіл обов'язків між співробітниками і зовнішніми учасниками, громадськістю);
 - поліпшується позиція підприємства на ринку за рахунок кращих екологічних показників;

- досягається реальне поліпшення екологічних показників, тобто відбувається зменшення впливу реалізованих процесів, послуг і продукції на стан навколишнього середовища.

Цикл системи екологічного менеджменту відповідно до вимог EMAS містить п'ять основних компонентів:

- розробку екологічної політики і випуск документа (заяви), Що описує наміри організації щодо досягнення конкретних екологічно значущих цілей шляхом вирішення визначених задач;
- оцінку існуючої ситуації, тобто встановлення початкових характеристик діяльності, стосовно яких буде оцінюватися ефективність функціонування системи екологічного менеджменту;
- формулювання конкретних задач (тобто встановлення тих характеристик діяльності, які підлягатимуть поліпшенню), що відповідають цілям екологічної політики підприємства;
- розробка екологічної програми, що деталізує шлях і стадії вирішення поставлених задач;
- проведення екологічного аудитування для того, щоб періодично перевіряти, чи зважуються поставлені організацією задачі і чи веде функціонування системи екологічного менеджменту до поліпшення екологічних показників діяльності підприємства.

30.Поняття екологічного аудиту

Екологічний аудит в понятійному плані є не тільки перевіркою стану підприємств на предмет відповідності вимогам природоохоронного законодавства, але і основою для розроблення заходів щодо запобігання можливим його порушенням. Відтак, екоаудит перетворюється з бюрократичного інструменту контролю за додержанням закону на економіко-правовий механізм стимулювання природоохоронної діяльності підприємств.

В Україні, починаючи з 1995 р.. Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки (нині Міністерство екології і природних ресурсів) і незалежний Міжнародний фонд Дніпра, за допомогою (методологічною та фінансовою) Уряду Канади, що надавалася через Центр досліджень міжнародного розвитку в місті Оттаві, почали запроваджувати екологічний аудит. В результаті була відпрацьована на різних галузевих підприємствах-представниках комплексна методологія проведення екологічного аудиту і рекомендованих ним стимулюючих не капіталомістких заходів щодо поліпшення екологічних характеристик з економічним ефектом.

Отже, в понятійному відношенні екологічний аудит можна класифікувати як чисто природоохоронний, що має прямі природоохоронні цілі, і спеціалізований багатоцільовий із захисту корпоративних інтересів, інтересів інвесторів, кредиторів, страхувальників, власників нерухомого майна.

За своєю суттю це поняття ринкове і підприємницьке. Воно невід'ємне від таких понять, як конкурентоспроможність, екологічне підприємництво,

інвестиційні ризики. У міжнародній практиці це поняття вже реалізоване в механізми діяльності зі своєю законодавчою, нормативно-методичною і навчальною базою, організаційною інфраструктурою і кваліфікованими екоаудиторами. В Україні ще тільки починається усвідомлення того, що екоаудит є необхідною за міжнародними стандартами передінвестиційною стадією оцінки ризиків, обов'язковою процедурою визначення вартості підприємств, що приватизуються, маркетингових досліджень конкурентоспроможності продукції, найефективнішим інструментом погодження загальнодержавних і місцевих інтересів екологічної безпеки. Врешті-решт, це один з найефективніших засобів залучення громадськості до розв'язання проблем екологічно безпечного життя, екологічно чистої продукції. Ринок диктує попит на екологічний аудит.

Незважаючи на значний досвід еколого-аудиторської діяльності, офіційне визначення має тільки аудит в галузі охорони навколишнього природного середовища. Мається на увазі визначення **екологічного аудиту** в українському ДСТУ ISO 14010—97: *"Документально оформлений систематичний процес перевірки, який включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів аудиту для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім середовищем та інформації з цих питань критеріям аудиту, а також який включає передачу результатів перевірки замовникові"*. Цей стандарт допускає участь аудитора в коригувальних діях замовника через надання рекомендацій, що витікають з висновків аудиторського звіту за домовленістю із замовником.

На практиці еколого-аудиторська діяльність може бути набагато ширше за стандартне визначення, залежно від намірів замовника щодо використання екоаудиту.

Рада Європейського Союзу ввела таке визначення **екологічного аудиту**: *це засіб управління, який надає систематичну, періодичну, об'єктивну й документовану оцінку системи управління та процесів, встановлених для охорони навколишнього середовища з метою:*

підвищення ефективності і полегшення контролю практики, що впливає на навколишнє середовище;

оцінки узгодженості діяльності компаній з екологічною політикою.

Міжнародна торгова палата визначає **екоаудит** як інструмент управління, що охоплює систематичну, документовану, періодичну та об'єктивну оцінку відповідності організаційної системи управління охороною навколишнього середовища, функціонування обладнання екологічним цілям, що передбачає підвищення контролю за практичною діяльністю в галузі охорони навколишнього середовища, а також оцінку відповідності виробництва екологічній політиці компанії, включаючи і відповідність нормативним вимогам.

У цілому, якщо стандартне визначення екоаудиту обмежується процесом перевірки, то інші визначення розширюють функції його як засобу або інструменту управління зі всіма додатковими зобов'язаннями, що виходять з цього.

Найближчими українськими термінологічними еквівалентами терміна "екологічний аудит" можна вважати такі терміни, як "екологічне обстеження", або "екологічне освідчення", або "екологічний огляд". Тобто екологічний аудит визначає діагноз "екологічного здоров'я" підприємства, спроможність його "технологічного організму", виробничих систем самоочищуватися і не забруднювати навколишнє середовище, виробляти екологічно чисту продукцію і бути привабливим для залучення інвестицій. Саме з такою метою західні компанії звертаються до екологічних аудиторів (юридичних або фізичних осіб), які можуть об'єктивно оцінити екологічний стан підприємства, визначити існуючі відхилення від норми, тобто від вимог чинного природоохоронного законодавства або міжнародних стандартів, та намітити заходи щодо приведення виробничої діяльності підприємства у відповідність з цими вимогами, а в кінцевому підсумку — підвищити котирування підприємства як на ринках продукції, так і на ринках інвестицій.

Отже, за більш розширеним поняттям, **екологічний аудит — це інструмент управління, який ґрунтується на системному підході і за допомогою якого оцінюється екологічна ефективність управління підприємством з метою збереження навколишнього природного середовища і підтримки його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості за рахунок екологічно чистого виробництва.**

У більш широкому філософському або світоглядному розумінні екологічний аудит - **це засіб підвищення екологічної свідомості суб'єктів господарської діяльності і громадськості в цілому, що, в кінцевому підсумку, надає йому можливість зайняти провідне місце в механізмі екологізації виробництва і суспільства в цілому.**

Питання для самоконтролю:

- 1 Розкрийте поняття екологічного менеджменту.
- 2 Визначте роль екологічного менеджменту у виробничій діяльності підприємств.
- 3 Назвіть основні принципи СЕМ?
- 4 Охарактеризуйте розвиток системи екологічного менеджменту.
- 5 Назвіть складові системи екологічного менеджменту.
- 6 Охарактеризуйте стандарт ISO 14000.
- 7 Назвіть основні причини впровадження стандарту ISO 14000 на підприємствах.
- 8 Охарактеризуйте схему екологічного менеджменту й аудитування (EMAS)
- 9 Розкрийте поняття екологічного аудиту.
- 10 Охарактеризуйте мету впровадження екологічного аудиту.